

مقدمه ناشر

دنیا بالا و پایین داره، تلخ و شیرین داره، خوبی و بدی داره. کسی پیدا نمی‌شه بگه من همیشه خوش بودم یا همیشه گرفتار بودم. نه سختی‌ها و مشکلات موندنیه نه خوشی‌ها و شادی‌ها. نباید خیلی به خوشی‌ها دل بست، چون همیشگی نیستن. از طرفی نباید تو سختی‌ها هم جا زد، چون اونا هم موندنی نیستن. در هر دو حالت باید یاد خدا باشیم. در نعمت‌ها شکر کنیم، در سختی‌ها صبر. خدا گفته روزای خوب و بد میون آدم‌ها می‌چرخن:

﴿ تِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ ﴾ این روزهایی است که آن‌ها را بین مردم می‌چرخانیم. (بخشی از آیه ۱۱۴۰ آل عمران)

سپاس از آقای رضایی‌بقاء عزیز که زحمت تألیف این کتاب رو کشیدن. هم‌چنین از دوستان واحد تألیف و تیم فوق‌العاده تولید که برای کتاب‌شدن کتاب به این خوبی، خیلی تلاش کردن ممنونیم.

مقدمه مؤلف

بِسْمِ رَبِّ الشُّهُدَاءِ وَ الصِّدِّيقِينَ

■ اثری که پیش روی شماست، حاصل تلاش شبانه‌روزی در راستای ارائه مهم‌ترین نکات در مختصرترین قالبی است که پاسخگوی تمام سؤالات و پوشش‌دهنده همه مطالب درس باشد؛ هم‌چنین آخرین تغییرات کتاب درسی نیز در آن اعمال شده است.

■ در این جهت، از آوردن هرگونه مطالب تکراری خودداری شده است و با استفاده از نمودارها و جداول و ارائه نکات علت و معلولی با پیکان و نتیجه‌گیری‌ها، یادگیری آسان‌تر شده است.

■ در ادامه، جهت استفاده بهتر از محتوای این اثر، به توضیح بخش‌های مختلف آن می‌پردازیم:

۱. دیباچه

■ ابتدای هر درس، برای آشنایی با کلیات و موضوع‌های اصلی درس و نظم‌دادن به ساختار ذهنی شما، عناوین اصلی و فرعی به شیوه نموداری آورده شده است که چند لحظه تمرکز بر آن، سامان بهتری به نقش‌بستن مطالب در ذهن شما خواهد بخشید.

۲. درس‌نامه

■ مختصرترین عبارات در عین گویابودن محتوای درس، جهت بازدهی بیشتر در کم‌ترین زمان ارائه گردیده است.

الف) متون

■ از شاخه‌بندی، ساختار درختی یا جدول و پیکان‌ها برای فهم بهتر مطالب استفاده شده است.

ب) مفاهیم آیات و احادیث

■ اصلی‌ترین پیام یا پیام‌های تمامی آیات و احادیث درس، از آیات به صورت عربی گرفته تا ترجمه فارسی آن‌ها شرح داده شده است تا مناسب پاسخگویی به سؤالات امتحان‌های تشریحی باشد.

۳. نمونه سؤال‌های امتحانی

■ از هشت نوع سؤال مرسوم در امتحان نهایی به صورت آیات و احادیث، صحیح و غلط، تکمیل جای خالی، پاسخ کوتاه، کشف ارتباط، تعریف اصطلاح، احکام و پاسخ تشریحی استفاده شده است. از سؤالات امتحان نهایی با ارجاع به سال برگزاری آن‌ها نیز استفاده شده است و در مواقع مناسب، سؤالات تألیفی جهت پوشش مطالب به کار رفته است.

در پایان از تمام دست‌اندرکاران انتشارات خیلی‌سبز و ویراستاران علمی این کتاب، کمال قدردانی را دارم؛ امید است این اثر کمک شایان توجهی به دانش‌آموزان عزیز نماید.

محمد رضایی‌بهاء

فهرست مطالب

۹	هستی‌بخش	درس اول
۲۴	یگانه بی‌همتا	درس دوم
۳۷	توحید و سبک زندگی	درس سوم
۵۱	فقط برای تو	درس چهارم
۶۶	قدرت پرواز	درس پنجم
۷۸	سنت‌های خداوند در زندگی	درس ششم
۹۵	بازگشت	درس هفتم
۱۱۲	زندگی در دنیای امروز و عمل به احکام الهی	درس هشتم
۱۳۰	پایه‌های استوار	درس نهم
۱۵۰	تمدن جدید و مسئولیت ما	درس دهم
۱۶۸		آزمون‌ها
۱۸۳		پاسخنامه تشریحی

دیاچه

- ۱ اهمیت تفکر درباره خدا و نشانه‌های او
- ۲ انواع خداشناسی — خدایابی براساس فطرت — معرفت عمیق‌تر
- ۳ استدلال نیازمندی جهان به خدا در پیدایش — مقدمه اول — مقدمه دوم — نتیجه
- ۴ نیازمندی جهان به خدا در بقا — مقایسه «رابطه جهان با خدا» و «رابطه مصنوعات با انسان» — نیاز دائمی جهان به خدا
- ۵ آگاهی (معرفت و خودشناسی)، سرچشمه بندگی
- ۶ خداوند، نور هستی — مفهوم نور — مشاهده خدا در هستی = معرفت عمیق و والا
- ۷ ناتوانی در شناخت ذات و چیستی خداوند

۱. اهمیت تفکر درباره خدا و نشانه‌های او

اندیشه مانند بذری است که

- ۱ در ذهن جوانه می‌زند (اعتقاد)،
- ۲ در دل و قلب ریشه می‌دواند (ایمان قلبی)،
- ۳ برگ‌وبار آن به صورت اعمال ظاهر می‌گردد (سبک زندگی).

← اثرات اندیشه

- بهار جوانی را پرطراوت و زیبا می‌سازد.
- استعدادها را شکوفا می‌کند.
- امید به آینده‌ای زیباتر را نوید می‌بخشد.
- می‌تواند برترین عبادت‌ها باشد.

• اگر انسان دربارهٔ این جهان پرجنب‌وجوش، اعمّ از جهان دوردست یا جهان نزدیک پیرامون خود بیندیشد و دربارهٔ آغاز و پایان هستی فکر کند، با این پرسش مواجه می‌شود که: «موجودات از کجا آمده‌اند؟» و «هستی خود را وامدار (وابسته به) چه کسی هستند؟»

پاسخ این پرسش در عبارت قرآنی ﴿أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ﴾: «شما به خداوند نیازمند هستید» آمده است.

۲. انواع خداشناسی

خدایابی براساس فطرت (شناخت اولیه)

- هر کدام از ما براساس فطرت خویش، خدا را می‌یابیم و حضورش را درک می‌کنیم.
- به روشنی می‌دانیم در جهانی زندگی می‌کنیم که آفریننده‌ای حکیم آن را هدایت و پشتیبانی می‌کند و به موجودات مدد می‌رساند. (امداد و نصرت الهی) معرفت عمیق‌تر
- با وجود این شناخت اوّلّیه، قرآن کریم ما را به معرفت عمیق‌تر دربارهٔ خدا فرا می‌خواند و راه‌های گوناگونی را برای درک وجود (هستی) او و نیز شناخت صفات (کیستی) و افعال او به ما نشان می‌دهد.

یکی از راه‌های قرآنی برای کسب معرفت عمیق و والا نسبت به خداوند: تفکر دربارهٔ **نیازمندی جهان**، در **پیدایش** خود به آفریننده است
نتیجه ← درک وجود خدا و شناخت صفات و افعال او

۳. استدلال نیازمندی جهان به خدا در پیدایش

مقدمهٔ اول: ما و موجودات جهان، پدیده‌هایی هستیم که وجود و هستی مان از خودمان نبوده و نیست. (غیرمتکی به خود و غیرمستقل هستیم.)
مقدمهٔ دوم: پدیده‌ها (که وجودشان از خودشان نیست)، برای موجود شدن نیازمند به پدیدآورنده‌ای هستند که **۱** خودش پدیده نباشد، **۲** بلکه وجودش از خودش باشد (مستقل و متکی به خود باشد).

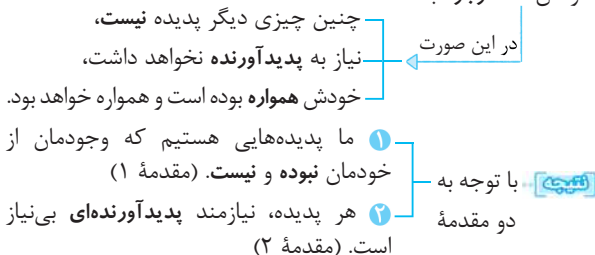
پدیده‌ها متکی به غیر خود هستند.

●● مفاهیم ابیات جامی

ذات نایافته از هستی، بخش چون تواند که بود هستی‌بخش؟
خشک ابری که بود ز آب تهی ناید از وی صفت آب‌دهی
پیام ۱ موجودی که هستی خود را وامدار و وابسته به غیر خود است، نمی‌تواند به دیگران هستی دهد؛ پس پدیدآورنده، موجودی است که خودش پدیده نباشد و وجودش از خودش باشد.
پیام ۲ فقر ذاتی موجودات به خدای غنی، ترسیم یافته است.
ارتباط مفهومی با آیه ﴿أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ﴾ (همین درس)

• در آفرینش، یک موجود فقط در صورتی در وجود خود نیازمند به دیگری نیست (بی‌نیاز و غنی و صمد است) که:

خودش ذاتاً موجود باشد.

نتیجه ← ما و همه پدیده‌های جهان، در پدیدآمدن و هست شدن خود به آفریننده‌ای نیازمندیم که: ۱ خودش پدیده نباشد، ۲ سرچشمه هستی (خالق) باشد.

• این وجود برتر و متعالی «خدا» نامیده می‌شود.

۴. نیازمندی جهان به خدا در بقا

مقایسه	«رابطه مسجد با بنا» یا «رابطه ساعت با ساعت‌ساز» (رابطه مصنوعات بشری با انسان)	با «رابطه جهان با خدا»
تفاوت بنیادین (۱)	کار انسان فقط جابه‌جا کردن مواد و چینش آن‌هاست.	کار خدا خلق کردن اجزا و خواص مواد و حتی آفرینش خود انسان است.
تفاوت (۲)	عدم نیاز مصنوعات به انسان در بقا	نیاز مداوم جهان به خدا در بقا
تفاوت (۳)	مصنوعات با ساخته شدن از انسان بی‌نیاز می‌شوند.	موجودات پس از پیدایش نیز، هم‌چنان در بقا همانند لحظه نخست خلق شدن، به خداوند نیازمندند.

- خداوند هر لحظه اراده کند، نتیجه ← موجودات از بین می‌روند و متلاشی می‌گردند.
- جهان همواره، در هر «آن»، دائماً و پیوسته به خداوند نیازمند است و این نیاز هیچ‌گاه قطع یا کم نمی‌شود. (نیاز ثابت و فخر مطلق)

مقایسه	رابطه خداوند	با جهان
شبهت با	رابطه مولد برق	با جریان برق
عنوان	غنی	فقیر
دلیل تشابه	نیازمندی دائمی در پیدایش و بقا	
مثال	همین که مولد متوقف شود، جریان برق هم قطع می‌گردد و لامپ‌ها خاموش می‌شوند.	

۵. آگاهی (معرفت و خودشناسی)، سرچشمه بندگی

دو دسته انسان‌ها

- ۱ انسان‌های ناآگاه: بی‌توجه نسبت به نیاز دائمی انسان به خداوند
- ۲ انسان‌های آگاه: احساس سایه لطف و رحمت خدا و نیاز خود به عنایات پیوسته او

هر چه معرفت انسان به خود و رابطه‌اش با خدا بیشتر شود،

- نتیجه (۱) ← نیاز به خدا را بیشتر احساس می‌کند.
- نتیجه (۲) ← ناتوانی و بندگی خود را بیشتر ابراز می‌کند.
- افزایش خودشناسی ← درک بیشتر فقر و نیاز ← نتیجه ← افزایش بندگی (عبودیت)

- برای همین (معرفت) است که پیامبر صلی الله علیه و آله با آن مقام و منزلت خود در پیشگاه الهی، عاجزانه از خداوند می‌خواهد که برای یک لحظه هم، لطف و رحمت خاصش را از او نگیرد و او را به حال خود واگذار نکند.

۶. خداوند، نور هستی

- رابطه میان خداوند با جهان در قرآن کریم با کلمه «نور» که در نظر اول شگفت‌انگیز است، اما پس از **تفکر دقیق** به معنای آن پی می‌بریم، بیان شده است. **تعریف نور:** آن چیزی است که خودش پیدا و آشکار است و سبب پیدایی و آشکار شدن چیزهای دیگر نیز می‌شود.
- معنای «خداوند، نور هستی است»: یعنی تمام موجودات، وجود خود را از خدا می‌گیرند و به سبب او پیدا و آشکار می‌شوند و پا به عرصه هستی می‌گذارند و وجودشان به وجود او وابسته است.
- عبارات مرتبط با یکدیگر:

۱ هر چیزی در این جهان، بیانگر وجود خالق و آیه‌ای از آیات الهی محسوب می‌شود.

۲ هر موجودی در حدّ خودش تجلی‌بخش خداوند و نشانگر حکمت، قدرت، رحمت و سایر صفات الهی است.

۳ آنان که با دقت و اندیشه در جهان هستی می‌نگرند، خدا را مشاهده می‌کنند و علم و قدرت او را می‌بینند.

معرفت عمیق و والا

این‌که انسان بتواند با هر چیزی خدا را ببیند، معرفتی عمیق و والا است.	تعریف
مشکل به نظر می‌آید، اما هدفی قابل دسترس (ممکن) است.	در نگاه نخست
به‌خصوص برای جوانان و نوجوانان	قابل دسترس
پاکی و صفای قلب (مرتبط با بیت «دلی کز معرفت نور و صفا دید / به هر چیزی که دید، اول خدا دید»)	شرط دسترسی
حرکت با عزم و تصمیم قوی	شرط کمک‌کردن خدا و چشیدن لذت معرفت عمیق

۷. ناتوانی در شناخت ذات و چیستی خداوند

انواع موضوعات	مثال	امکان گنجایش در ذهن انسان	نتیجه
۱- محدود	گیاهان، حیوان‌ها، ستارگان و کهکشان‌ها	در محدودهٔ شناخت ما قرار می‌گیرد و ذهن ما گنجایش فهم چیستی و ذات آن‌ها را دارد.	می‌توانیم به ماهیت و ذات آن‌ها دست یابیم.
۲- نامحدود	ذات، چیستی، چگونگی، ماهیت و حقیقت خداوند	به دلیل محدودبودن ذهن خود، نمی‌توانیم ذات خدا را تصوّر کنیم.	نمی‌توانیم ذات و چیستی خدا را دریابیم.

لازمهٔ شناخت هر چیزی، احاطه و دسترسی به آن است. شناخت چیستی، ذات، ماهیت، چگونگی، حقیقت خدا \leftarrow برای انسان ناممکن است.

شناخت هستی، وجود، صفات، اسماء، افعال و کیستی خدا \leftarrow برای انسان ممکن است.

موجودات، مُحاط (احاطه‌شده = تحت سلطه) در خدا هستند. خداوند، مُحیط (احاطه‌گر = مسلط) بر مخلوقات است.

بخش آیات و احادیث و اشعار

مفاهیم حدیث پیامبر ﷺ

برترین عبادت، اندیشیدن مداوم دربارهٔ خدا و قدرت اوست.

«أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ إِدْمَانُ التَّفَكُّرِ فِي اللَّهِ وَ فِي قَدَرَتِهِ»

پیام: اگر اندیشهٔ انسان دربارهٔ خدا و صفات او به طور مستمر رقم بخورد، می‌تواند برترین عبادت‌ها باشد.

ارتباط مفهومی با حدیث پیامبر ﷺ که فرمود: «تَفَكَّرُوا فِي كُلِّ شَيْءٍ وَ لَا تَفَكَّرُوا فِي ذَاتِ اللَّهِ». (همین درس)

مفاهیم شعر مولوی

- ۱- ما چو ناییم و نوا در ما ز توست ما چو کوهیم و صدا در ما ز توست
- ۲- ما که باشیم ای تو ما را جانِ جان تا که ما باشیم با تو در میان
- ۳- ما عدم‌هاییم و هستی‌های ما تو وجود مطلق، فانی‌نما
- ۴- ما همه شیران ولی شیرِ عَلم حمله‌مان از باد باشد دم‌به‌دم

پیام بیت ۱ موجودات جهان به نی تشبیه شده‌اند که نوای درون آن‌ها به طور دائمی و لحظه‌به‌لحظه به خداوند وابسته است و مخلوقات همچون کوهی هستند که مانند صدا در آن‌ها، نیاز دائمی به صدازنده دارد.

پیام بیت ۲ چون موجودات، پس از پیدایش نیز هم‌چنان مانند لحظه نخست خلق شدن، به خداوند نیازمند هستند، دائماً با زبان حال به پیشگاه الهی، عرض نیاز می‌کنند.

پیام بیت ۳ اقرار به فقر مطلق و ذاتی موجودات و بی‌نیازی خدا و وجود مطلق بودن او که در ظاهر دیده نمی‌شود و فانی‌نماست، ابراز می‌شود.

پیام بیت ۴ هر حرکتی در هر لحظه از سوی موجودات، وابسته به خداوند است و موجودات از خود حرکت و فعل مستقلی ندارند.

ارتباط مفهومی با آیات ﴿أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ﴾ و ﴿يَسْأَلُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ و دعای «اللَّهُمَّ لَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي...» از لحاظ اشاره به نیاز دائمی مخلوقات به خدا. (همین درس)

مفاهیم آیه ۱۵ سوره فاطر

﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَ اللَّهُ هُوَ الْعَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴾	ای مردم شما به خداوند نیازمند هستید و خدا است که [تنها] بی‌نیاز ستوده است.
---	--

پیام ۱ این آیه با خطاب عام، اعلام می‌دارد که انسان به عنوان موجودی که دارای جایگاه ویژه در میان مخلوقات جهان است، به خدا نیازمند است؛ بنابراین سایر مخلوقات نیز به خداوند نیازمندند؛ پس همهٔ مخلوقات در پیدایش و بقایافتن به خدا وابسته‌اند.

پیام ۲ خداوند در ذات خود غنی و بی‌نیاز است. پس هیچ کس نمی‌تواند وجود او را بگیرد و نابودش کند و به دلیل بی‌نیازی، منحصرأً فقط او می‌تواند نیاز موجودات را برطرف کند و ستودنی است.

ارتباط مفهومی با آیه ﴿اللَّهُ الصَّمَدُ﴾ از لحاظ اشاره به بی‌نیازی خدا از پدیدآورنده **(ترکیبی با درس ۲)** و با آیه ﴿يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ و دعای «اللَّهُمَّ لَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي...» و شعر «ما چو ناییم و نوا در ما ز توست/...» از لحاظ اشاره به نیاز دائمی مخلوقات به خدا. **(همین درس)**

مفاهیم آیه ۲۹ سورهٔ رحمن

هر آنچه در آسمان‌ها و زمین است، پیوسته از او درخواست می‌کند. او همواره دست‌اندرکار امری است.

﴿يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ﴾

پیام ۱ ابراز نیاز دائمی همهٔ جهان به پیشگاه خداوند، حاکی از نیازمندی آن‌ها در پیدایش و بقا به خداست.

پیام ۲ علت دست‌اندرکار بودن خداوند در جهت تدبیر امور و اجرای کارها، درخواست پیوستهٔ موجودات از اوست.

ارتباط مفهومی با شعر «ما چو ناییم و نوا در ما ز توست/...» و آیه ﴿أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ﴾ و دعای «اللَّهُمَّ لَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي...» از لحاظ اشاره به نیاز دائمی مخلوقات به خدا. **(همین درس)**

مفاهیم دعای پیامبر ﷺ

«اللَّهُمَّ لَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي
طَرْفَةَ عَيْنٍ أَبَدًا»
خدا یا هیچ‌گاه مرا به خودم وا مگذار
حتی برای چشم به هم زدنی.

پیام ۱ | انسان آگاه به رابطه خویش با خدا، به سبب درک بیشتر فقر و نیازمندی خود، بندگی بیشتری به درگاه خدا دارد و به جای دل‌سپردن به فرامین و هوئ‌های نفس، تنها بر خدا اتکا و توکل می‌کند.

پیام ۲ | حتی لحظه‌ای دورماندن از عنایات پیوسته خدا و لطف و رحمت خاص او، انسان را گرفتار دسیسه‌های نفس و سوسه‌گر (اماره) می‌کند و سقوط او را به دنبال دارد؛ بنابراین نیازمندی به خدا، آن‌به‌آن و لحظه‌به‌لحظه، حتی چشم به هم زدنی وجود دارد و دوام اتصال عنایات الهی را باید از خدا درخواست نمود.

ارتباط مفهومی | با آیات ﴿يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ و ﴿أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ﴾ و شعر «ما چو نایبم و نوا در ما ز توست/...» از جهت اشاره به نیازمندی دائمی مخلوقات به خداوند. (همین درس)

مفاهیم آیه ۳۵ سوره نور

﴿اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ...﴾
خداوند، نور آسمان‌ها و زمین است ...

پیام ۱ | از تفکر دقیق در مفهوم نور، پی می‌بریم که خداوند سبب پیدایی و آشکاری موجودات جهان است و از این‌رو، هر چیزی در جهان، تجلی‌بخش خداوند و نشانگر حکمت، قدرت، رحمت و سایر صفات الهی و آیه‌ای از آیات اوست که نشان از نیازمندی جهان در پیدایش و بقا به خداست.

ارتباط مفهومی | با بیت «دلی کز معرفت نور و صفا دید/...» و شعر «به صحرا بنگرم صحرا تو بینم/...» و حدیث امام علی علیه السلام: «ما رَأَيْتُ شَيْئًا إِلَّا وَ رَأَيْتُ اللَّهَ...» از جهت اشاره به مشهود بودن خداوند در جهان. (همین درس)

مفاهیم بیت شیخ محمود شبستری

دلی کز معرفت نور و صفا دید به هر چیزی که دید، اول خدا دید

پیام ۱ داشتن دلی پاک و باصفا، شرط اصلی رسیدن به معرفت عمیق و والا و دیدن خدا با هر چیز است.

پیام ۲ مشهودبودن خدا و رؤیت او در هستی نیازمند دقت، اندیشه و کسب معرفت است.

ارتباط مفهومی با آیه ﴿اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ و شعر «به صحرا بنگرم صحرا تو بینم/...» و حدیث «ما رأیت شیئاً إلّا وَ رأیتُ الله...» از جهت مشهودبودن خدا در جهان و حدیث «تَفَكَّرُوا فِي كُلِّ شَيْءٍ» از جهت سفارش به کسب معرفت با اندیشیدن در جهان. (همین درس)

مفاهیم شعر باباطاهر

به صحرا بنگرم صحرا تو بینم به دریا بنگرم دریا تو بینم
به هر جا بنگرم کوه و درو دشت نشان از قامت رعنا تو بینم

پیام آنان که به دقت و اندیشه در جهان هستی می‌نگرند، در هر چیزی خدا را مشاهده می‌کنند؛ زیرا هر یک از موجودات جهان، بیانگر وجود و صفات خالق خود و آیه‌ای از آیات الهی محسوب می‌شوند.

ارتباط مفهومی با بیت «دلی کز معرفت نور و صفا دید/...» و آیه ﴿اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ و حدیث «ما رأیتُ شیئاً إلّا وَ رأیتُ الله...» از جهت اشاره به مشهودبودن خداوند در هستی. (همین درس)

مفاهیم حدیث امام علی

هیچ چیزی را ندیدم
مگر این که خداوند را
قبل و بعد و با آن دیدم.

«ما رأیتُ شیئاً
إِلّا وَ رأیتُ الله
قَبْلَهُ وَ بَعْدَهُ وَ مَعَهُ»

پیام ۱ اشیا و موجودات جهان، در حدّ خود، تجلی‌بخش خداوند و صفات او هستند که از مشاهدهٔ آنان، می‌توان به صفات خالق پی برد که این، معرفتی عمیق و والاست.

پیام ۲ قبل از به وجود آمدن چیزی، خدا را در آن دیدن، بیانگر نیازمندی آن چیز به خدا در پیدایش است. بعد از نابودی چیزی خدا را در آن دیدن، مبین نیازمندی آن چیز به خدا در موت است و همراه با هر چیزی خدا را دیدن، بیانگر نیازمندی به خدا در بقاست که معرفتی عمیق و والاست و در نگاه نخست مشکل است، اما قابل دسترس می‌باشد.

ارتباط مفهومی با شعر «به صحرا بنگرم صحرا تو بینم/ ...» و بیت «دلی کز معرفت نور و صفا دید/ ...» و آیه ﴿اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ از جهت اشاره به مشهودبودن خداوند در هستی. (همین درس)

مفاهیم حدیث پیامبر ﷺ

در همه چیز تفکر کنید
ولی در ذات خداوند تفکر نکنید.

«تَفَكَّرُوا فِي كُلِّ شَيْءٍ
وَلَا تَفَكَّرُوا فِي ذَاتِ اللَّهِ»

پیام ۱ تشویق رسول خدا ﷺ به تفکر در نشانه‌های الهی برای شناخت صفات خداوند است.

پیام ۲ نهی کردن و ممنوعیت از تفکر در چیستی و ماهیت خدا، حاکی از محدودبودن ظرف ذهن انسان، نامحدودبودن ذات الهی و عدم احاطهٔ ذهن بر چیستی خدای متعال است.

ارتباط مفهومی ابتدای این حدیث: ﴿تَفَكَّرُوا فِي كُلِّ شَيْءٍ﴾، با حدیث دیگر پیامبر ﷺ: «أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ إِدْمَانُ التَّفَكُّرِ فِي اللَّهِ وَ فِي قُدْرَتِهِ» از جهت توصیه به تفکر و خردورزی. (ترکیبی با درس ۹)

نمونه سؤال‌های امتحانی

الف. آیات و احادیث

- ۱- براساس حدیث پیامبر ﷺ: «تَفَكَّرُوا فِي كُلِّ شَيْءٍ و لا تَفَكَّرُوا فِي ذَاتِ اللَّهِ» چرا انسان از تفکر در ذات الهی نهی شده است؟ (شهریور ۱۴۰۰)
- ۲- با توجه به آیه «اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ» معنای این که خداوند نور آسمان‌ها و زمین است، چیست؟ (شهریور ۹۹)
- ۳- با توجه به آیه «أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَ اللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ» نیاز انسان به خدا شامل چه چیزهایی می‌شود؟ (خرداد ۹۹)
- ۴- چرا پیامبر اسلام ﷺ عاجزانه از خداوند می‌خواهد که او را به حال خود واگذار نکند: «اللَّهُمَّ لَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ أَبَدًا»؟ (خرداد ۹۹)

ب. صحیح و غلط

- ۵- یک موجود فقط در صورتی نیازمند به دیگری نیست که خودش ذاتاً موجود باشد. (شهریور ۹۹)
- ۶- خداوند حقیقتی نامحدود دارد و انسان می‌تواند به حقیقت او احاطه پیدا کرده و ذاتش را بشناسد. (خرداد ۹۹)
- ۷- رابطه خداوند با انسان مانند رابطه مسجد با سازنده آن است که قطع نمی‌شود. (دی ۹۸)
- ۸- هم‌چنان که یک مدرسه پس از ساخته شدن بی‌نیاز از بنا است، موجودات نیز پس از پیدایش، بی‌نیاز از خداوند. (شهریور ۱۴۰۱)

ج. جای خالی

- ۹- خداوند نور هستی است، یعنی تمام موجودات خود را از او می‌گیرند. (دی ۱۴۰۰)
- ۱۰- یک موجود فقط در صورتی در وجود خود به دیگری نیازمند نیست که خودش باشد. (خرداد خارج از کشور ۹۸)

- ۱۱- ذهن ما گنجایش درک موضوعات نامحدود را ندارد، زیرا لازمه شناخت هر چیزی به آن است. (شهریور خارج از کشور ۹۸)
- ۱۲- هر کدام از ما، براساس خویش، خدا را می‌یابیم و حضورش را درک می‌کنیم.

د. پاسخ کوتاه

- ۱۳- چرا رسیدن به معرفت عمیق درباره خداوند متعال، برای نوجوانان و جوانان آسان‌تر است؟ (دی ۱۴۰۰)
- ۱۴- ثمره درک نیازمندی به خدای بی‌نیاز چیست؟ (شهریور ۹۸)
- ۱۵- یکی از راه‌هایی که قرآن برای درک وجود خدا و شناخت صفات و افعال او نشان می‌دهد چیست؟
- ۱۶- آنان که به دقت و اندیشه در جهان هستی می‌نگرند، چه می‌بینند؟

ه. تعریف اصطلاحات

- ۱۷- نور
- ۱۸- معرفت عمیق و والا

و. کشف ارتباط

هر یک از موارد سمت به کدام‌یک از موارد سمت چپ مربوط است؟ (یک مورد در سمت چپ اضافی است.)

الف) شناخت چیستی خدا
ب) نور هستی

- ۱۹- موضوعاتی که نمی‌توانیم ذات و چگونگی وجودشان را تصور کنیم.
- ۲۰- درخواست عاجزانه پیامبر از خداوند که برای یک لحظه او را به حال خود واگذار نکند.

ج) شناخت اولیه
د) امور نامحدود
ه) معرفت به فقر و نیاز به خدا

۲۱- تمام موجودات وجود خود را از خداوند می‌گیرند.

۲۲- هر کس براساس فطرت خویش خدا را می‌یابد و حضورش را درک می‌کند.

ز. سؤالات دوگزینه‌ای

۲۳- رابطه‌ی خداوند با جهان را تا حدّی می‌توان به چه چیزی تشبیه نمود؟

(شهریور ۱۴۰۰)

۱) ساعت‌ساز و ساعت ۲) مولّد برق با جریان برق

۲۴- هر پدیده‌ای که وجودش از خودش نباشد، نیازمند پدیدآورنده‌ای است که

۱) وجودش از خودش باشد. ۲) آفریننده‌ای داشته باشد.

ح. پاسخ تشریحی

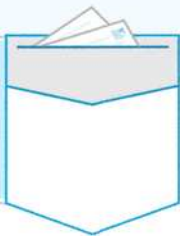
۲۵- نیازمندی جهان به خدا در پیدایش را با دو مقدمه و یک نتیجه استدلال نمایید. (خرداد ۱۴۰۱)

۲۶- چرا انسان در شناخت ذات و چیستی خداوند ناتوان است؟ (دی ۹۹)

۲۷- نیازمندی جهان به خدا در بقا را شرح دهید.

۲۸- چه تفاوتی میان رابطه‌ی یک ساختمان با بنا و رابطه‌ی جهان با خدا وجود دارد؟

آزمون‌ها

آزمون (۱) نوبت اول

الف. آیات و احادیث

(۲ نمره)

۱- حدیث «تمام اخلاص در دوری از گناهان جمع شده است»، به کدام یک از راه‌های تقویت اخلاص اشاره می‌کند؟

۲- با توجه به آیه شریفه ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ﴾ نیاز انسان به خدا شامل چه چیزهایی می‌شود؟

۳- حدیث امام صادق علیه السلام که می‌فرماید: «کسانی که به سبب نیکوکاری زندگی دراز دارند از کسانی که به عمر اصلی زندگی می‌کنند، بیشترند» طبق کدام سنت الهی است؟

(۱) سنت تأثیر اعمال انسان در زندگی او

(۲) سنت سبقت رحمت بر غضب

۴- آیه ﴿ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْت أَيْدِيكُمْ وَ أَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَامٍ لِلْعَبِيدِ﴾ از نشانه‌های اختیار، به اشاره دارد.

(۱) احساس رضایت یا پشیمانی

(۲) مسئولیت‌پذیری

ب. صحیح و غلط

(۲ نمره)

۵- انسان موحد باور دارد، دشواری زندگی نشانه بی‌مهری خدا نیست.

۶- درخواست از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و اولیای الهی علیهم السلام برای اجابت خواسته‌ها، منافاتی با توحید ندارد.

۷- حُسن فاعلی به معنای انجام دادن عمل به درستی و به همان صورت که خداوند فرمان داده است، می‌باشد.

۸- ما می‌توانیم به وجود خداوند پی ببریم و صفات او را بشناسیم، اما نمی‌توانیم چپستی او را دریابیم.

(۲نمره)

ج. جای خالی

۹- مخلوقات جهان، از آن جهت که با فرمان و حکم و اراده الهی ایجاد می‌شوند، به وابسته‌اند.

۱۰- انسان موحد، چون زندگی خود را براساس رضایت خدا تنظیم کرده است، شخصیتی دارد.

۱۱- احساس رضایت و پشیمانی و و از شواهد وجود اختیار در انسان است.

۱۲- حفظ آبروی بندگان گناهکار و پذیرش عبادت اندک، نمونه‌هایی از سنّت است.

(۲نمره)

د. پاسخ کوتاه

۱۳- اگر معتقد باشیم در کنار خداوند، دیگران نیز حقّ تصرف در جهان را دارند، به چه شرکی گرفتار شده‌ایم؟

۱۴- یکی از عام‌ترین و فراگیرترین قوانین الهی (سنّت‌ها) که شامل همه انسان‌ها در همه دوران‌ها می‌شود کدام است؟

۱۵- عقیده به توانایی پیامبر اکرم ﷺ و اولیای دین ﷺ در برآوردن حاجات انسان، چه موقع عین توحید است؟

۱۶- اگر کسی در پی کسب رضایت قدرت‌های مادی و طاغوت‌ها (بت‌های بیرون) برآید، گرفتار چه نوع شرکی شده است؟

(۱/۵ نمره)

ه. تعریف اصطلاحات

۱۷- توحید در خالقیت:

۱۸- سنّت ابتلاء:

و. کشف ارتباط

(۵/۱ نمره)

کدام یک از موارد سمت راست به موارد سمت چپ ارتباط دارد؟ (در سمت چپ یک مورد اضافی است.)

الف) افزایش معرفت و شناخت	۱۹- یاری جستن از خداوند برای رسیدن به اخلاص
ب) راز و نیاز با خدا و کمک خواستن	۲۰- تفکر در آیات و نشانه‌های الهی
ج) دستیابی به درجاتی از حکمت	۲۱- دیدار محبوب حقیقی
د) دریافت پاداش وصف‌نشده	

ز. سوالات دوگزینه‌ای

(۱ نمره)

۲۲- بیت «این که گویی این کنم یا آن کنم / خود دلیل اختیار است ای صنم» بیانگر کدام شاهد اختیار است؟

- ۱) مسئولیت‌پذیری ۲) تفکر و تصمیم
- ۲۳- کدام سنت الهی حاکم بر زندگی معاندان و غرق‌شدگان در گناه است؟
- ۱) امداد عام الهی ۲) املاء و استدراج

ح. پاسخ تشریحی

(۴ نمره)

- ۲۴- تفاوت میان امتحان الهی و امتحان بشری را بنویسید.
- ۲۵- رابطه اختیار انسان با اراده الهی را شرح دهید.
- ۲۶- نیازمندی جهان به خدا در پیدایش را با استدلال ثابت کنید.
- ۲۷- از میوه‌های درخت اخلاص «نفوذناپذیری در برابر وسوسه‌های شیطان» را شرح دهید.

پاسخ سؤال‌های امتحانی درس اول

- ۱- به دلیل محدود بودن ذهن انسان (نامحدود بودن ذات الهی)
- ۲- تمام موجودات، وجود خود را از خداوند می‌گیرند و پایه عرصه هستی می‌گذارند.
- ۳- نیاز در پیدایش و بقا
- ۴- هر چه معرفت انسان به خود و رابطه‌اش با خدا بیشتر شود، نیاز به او را بیشتر احساس و ناتوانی و بندگی خود را بیشتر ابراز می‌کند.
- ۵- صحیح
- ۶- غلط (انسان نمی‌تواند به حقیقت خدا احاطه پیدا کند و ذاتش را بشناسد).
- ۷- غلط (رابطه خداوند با انسان مانند رابطه مسجد با سازنده آن نیست، بلکه تا حدی مانند رابطه مولد برق با جریان برق است که قطع نمی‌شود).
- ۸- غلط (موجودات پس از پیدایش نیز مانند لحظه نخست خلق شدن به خدا نیازمند هستند).
- ۹- وجود
- ۱۰- ذاتاً موجود
- ۱۱- احاطه و دسترسی
- ۱۲- فطرت
- ۱۳- زیرا جوانان و نوجوانان دارای پاکی و صفای قلب هستند.
- ۱۴- افزایش بندگی (عبودیت)
- ۱۵- تفکر درباره نیازمندی جهان، در پیدایش خود، به آفریننده
- ۱۶- در هر چیزی خدا را مشاهده می‌کنند و علم و قدرت او را می‌بینند.
- ۱۷- نور آن چیزی است که خودش پیدا و آشکار است و سبب پیدایی و آشکار شدن چیزهای دیگر نیز می‌شود.

۱۸- این که انسان بتواند با هر چیزی خدا را ببیند، معرفتی عمیق و والاست.

د - ۱۹

ه - ۲۰

ب - ۲۱

ج - ۲۲

گزینہ ۲ - ۲۳

گزینہ ۱ - ۲۴

۲۵- مقدمهٔ اول: اگر به خود و اشیای پیرامون خود نگاه کنیم، درمی یابیم که وجود و هستی ما از ما نیست و همه پدیده‌ایم.

مقدمهٔ دوم: پدیده‌ها که وجودشان از خودشان نباشد، برای موجود شدن نیازمند به پدیدآورنده‌ای هستند که خودش پدیده نباشد، بلکه وجودش از خودش باشد.

نتیجه با دو مقدمهٔ فوق می توانیم نتیجه بگیریم که ما و همهٔ پدیده‌های جهان در پدیدآمدن و هست شدن خود به آفریننده‌ای نیازمندیم که خودش پدیده نباشد و سرچشمهٔ هستی باشد. این وجود برتر و متعالی، «خدا» نامیده می شود.

۲۶- ما به دلیل محدودبودن ذهن خود نمی توانیم ذات امور نامحدود را تصور کنیم و چگونگی وجودشان را دریابیم. خداوند حقیقتی نامحدود دارد؛ در نتیجه ذهن ما نمی تواند به حقیقت او احاطه پیدا کند و ذاتش را شناسایی نماید. (محدودبودن ذهن انسان و نامحدودبودن ذات خداوند)

۲۷- نیازمندی موجودات جهان به خدا فقط به مرحلهٔ پیدایش اختصاص ندارد و خداوند هر لحظه اراده کند، آن‌ها از بین می روند و موجودات متلاشی می گردند. به همین جهت، جهان همواره و در هر آن به خداوند نیازمند است و این نیاز هیچ گاه قطع یا کم نمی شود.

۲۸- کار بنا فقط جابه‌جا کردن مواد ساختمان و چینش آن‌ها است، اما خداوند، خالق سنگ و چوب و گچ و خواص آن‌ها و حتی خالق خود بنا است. بر این اساس، وجود و هستی بنا و نیز وجود مصالح و خواص آن‌ها، همه وابسته به خداست و خداوند هر لحظه اراده کند، آن‌ها از بین می‌روند و ساختمان متلاشی می‌گردد. به همین جهت، موجودات جهان همواره و در هر آن به خداوند نیازمند هستند و این نیاز هیچ‌گاه قطع یا کم نمی‌شود.

پاسخ آزمون (۱) نوبت اول

- ۱- دوری از گناه و تلاش برای انجام واجبات (۵/۵ نمره)
- ۲- نیاز در وجود و پیدایش (۲۵/۵ نمره) - نیاز در بقا (۲۵/۵ نمره)
- ۳- **گزینه ۱** (۵/۵ نمره)
- ۴- **گزینه ۲** (۵/۵ نمره)
- ۵- صحیح (۵/۵ نمره)
- ۶- صحیح (۵/۵ نمره)
- ۷- غلط (۵/۵ نمره) (حُسن فعلی به معنای انجام دادن عمل به درستی و به همان صورت که خداوند فرمان داده است، می‌باشد.)
- ۸- صحیح (۵/۵ نمره)
- ۹- قضای الهی (۵/۵ نمره)
- ۱۰- ثابت و پایدار (۵/۵ نمره)
- ۱۱- تفکر و تصمیم (۲۵/۵ نمره) - مسئولیت‌پذیری (۲۵/۵ نمره)
- ۱۲- سبقت رحمت بر غضب (۵/۵ نمره)
- ۱۳- شرک در ولایت (۵/۵ نمره)

- ۱۴- سنت امتحان و ابتلاء (۵/۵ نمره)
- ۱۵- اگر این توانایی را صرفاً از خداوند و انجام آن را با درخواست اولیا از خداوند و به اذن خدا بدانیم، عین توحید است. (۵/۵ نمره)
- ۱۶- شرک عملی (۵/۵ نمره)
- ۱۷- توحید در خالقیت عبارت از این است که معتقد باشیم خداوند تنها مبدأ و خالق جهان است، موجودات همه مخلوق او هستند و در کار آفرینش شریک و همتایی ندارد. (۵/۵ نمره)
- ۱۸- در لغت به معنای امتحان است و در اصطلاح دینی، به معنای قراردادن فرد در شرایط و موقعیتی است که صفات درونی خود را بروز دهد و درستی و نادرستی آن چه را ادعا کرده، مشخص سازد. (۱ نمره)
- ۱۹- ب (۵/۵ نمره)
- ۲۰- الف (۵/۵ نمره)
- ۲۱- د (۵/۵ نمره)
- ۲۲- کزینہ ۲ (۵/۵ نمره)
- ۲۳- کزینہ ۲ (۵/۵ نمره)
- ۲۴- در امتحان بشری غالباً از حقیقت درون افرادی خبر هستیم و می‌کوشیم تا از طریق امتحان کردن آن‌ها به آگاهی لازم برسیم (۵/۵ نمره). ولی امتحان خداوند علیم برای آگاه‌شدن از درون افراد نیست، بلکه برای رشد دادن و به ظهور رساندن استعدادها و نشان‌دادن تمایلات درونی افراد است. (۵/۵ نمره)
- ۲۵- وجود اختیار و اراده در انسان ناشی از اراده الهی و خواست خداست. به عبارت دیگر، خداوند اراده کرده است که انسان موجودی مختار و دارای اراده باشد. در فعل اختیاری، تا زمانی که ما اراده کاری را نکرده‌ایم، آن کار انجام نمی‌گیرد (۵/۵ نمره). در عین حال، وجود ما، اراده ما و عملی که از ما سر می‌زند همگی وابسته به اراده خداوند است، یعنی اراده انسان در طول اراده خداست و با آن منافات ندارد. (۵/۵ نمره)

۲۶- ما و این جهان پدیده هستیم، یعنی وجودمان از خودمان نیست. موجوداتی که وجودشان از خودشان نیست، برای موجود شدن نیازمند پدیدآورنده‌ای هستند که خودش پدیده نباشد، بلکه وجودش از خودش باشد. (۵/نمره)

ما و پدیده‌های جهان در پدیدآمدن نیازمند آفریننده‌ای هستیم که خودش پدیده نباشد و سرچشمه هستی باشد؛ یعنی خداوند متعال. (۵/نمره)

۲۷- اگر انسان در اخلاص پیش رود، به مرحله‌ای می‌رسد که دیگر فریب شیطان را نمی‌خورد (۵/نمره)؛ چراکه شیطان، خود اقرار کرده است که توانایی فریب‌دادن مؤمنان با اخلاص را ندارد. (۵/نمره)